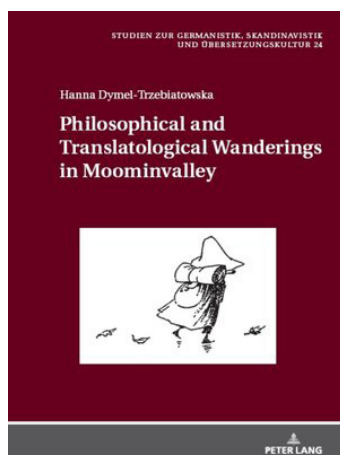

**HANNA DYMEL-
TRZEBIATOWSKA
PHILOSOPHICAL AND
TRANSLATOLOGICAL
WANDERINGS IN
MOOMINVALLEY**

Peter Lang, 2023 (228 s.)

Tove Jansson-forskningen är ett fält i rörelse. Nya ingångar till hennes verk presenteras återkommande. I sin tudelade studie *Philosophical and Translatological Wanderings in Moominvalley* (2023) tar Hanna Dymel-Trzebiatowska fasta på muminböckernas filosofiska aspekter, för att sedan granska hur översättningarna till polska ser ut. Särskild vikt lägger hon vid böckernas tilltal.

Den första delen av boken berör de många filosofiska hypotexter som muminböckerna innehåller, vilka Boel Westin tidigare pekat ut. Dessa menar Dymel-Trzebiatowska adresserar i första hand en vuxen läsekrets. Den andra delen berör polska översättningar av mat, humor och antroponymer (namn på mänskliga individer, här muminfigurer), vilka samtliga ses som centrala för muminböckerna. Även i denna del utgör böckernas tilltal fokus för analysen. Dymel-Trzebiatowska använder sig av Barbara Walls begrepp dubbelt tilltal, nämligen det att den barnlitterära texten samtidigt riktar sig till barnläsare och vuxenläsare, men på olika sätt. Begreppet kompletteras av termen multipelt tilltal, som ringar in hur de olika tilltalen sömlöst samverkar. Nedslagen i olika aspekter av de polska översättningarna, som inte tidigare utforskats, är valda uttryckligen för att kunna granska hur översättare hanterar just multipelt tilltal.

Undersökningsmaterialet är de nio muminböckerna utkomna 1945–1970. Inspirationen kommer från filosoferna Jørgen Gaare och Øystein Sjaastads *Pippi og Sokrates. Filosofiske vandringer i Astrid Lindgrens verden* (2000) (som saknas i litteraturlistan) varifrån nyckelbegreppet filosofiska vandringar hämtats, samt från Boel Wes-

tins digra och outhärliga biografi *Tove Jansson. Ord, bild, liv* (2017). Avsikten är att ringa in de rikliga filosofiska, psykologiska och litteraturteoretiska tankegångar Jansson inkluderar i sina böcker och som Westin i många fall redan identifierat. I filosofidelen lyfts därför en lång rad filosofer och tänkare som Oswald Spengler, José Ortega y Gasset, Sokrates, Henri Bergson, Parmenides, Edvard Westermarck, Mikhail Bakhtin, Karen Horney, Antoni Kepinski, Carl Gustaf Jung och Sigmund Freud. Dymel-Trzebiatowska skärskådar hur dessa verk i egenskap av hypotexter eller skuggtexter utgör en inbjudan till vuxna läsare.

Redan i not fem uppenbarar sig den brokighet som häftar vid Tove Janssons oeuvre och som skapar problem för Jansson-forskningen, nämligen floran av reviderade utgåvor och avsaknaden av en kommenterad utgåva. Dymel-Trzebiatowska konstaterar att vissa passager och formuleringar endast finns i vissa utgåvor. Huruvida översättningar gjorts via engelskan eller direkt från svenskan påverkar översättningen och vilken utgåva som använts får stora konsekvenser. För en studie i översättning är diskrepanser intressant stoff. Studien synliggör den besvärande brokigheten i Jansson-utgivningen genom att uppmärksamma glapp och revideringar samt genom att visa på vilka följder dessa får för översättningarna till polska.

Den kontextualiserande delen, kallad "Philosophical Wanderings", sträcker sig över hundra sidor, fördelat på tio kapitel som spårar filosofiska influenser i muminböckerna. Dessa är: "Catastrophism", "Vitality and Freedom", "Beauty, Art and Artists", "Searching for Justice", "Life is a Dream", "The Triumph of Life over Death", "The Invisible", "There is no Life without Fear", "Crisis" och "A Farewell". Katastrofismkapitlet diskuterar den tyska historikern och filosofen Oswald Spenglers *The Decline of the West* (1918) som hypotext för *Kometen kommer* (1946). Dymel-Trzebiatowska skriver kunnigt, läsvärt och kontextualiserande om hur Spenglers apokalyps- och katastrofvisioner flätas in i Janssons verk, även i ikonotexten, då exempelvis Bisamrättan i bild läser Spengler eller då figurer intar poser som ekar av Rodins skulptur Tänkaren.

Dymel-Trzebiatowska tar vida svängar och fördjupar därmed insynen i de filosofiska sammanhang som muminböckerna relaterar till och som tidigare forskning noterat, men kanske inte alltid fördjupat. Hon rör sig obehindrat i "muminuniversumet" och längs med analysen görs goda iakttagelser. Dock saknas referens till Jukka Laajarinnes *Mumin och tillvarons gåta* (2011, *Muumit ja*

olemisen arvoitus 2009) som även den diskuterar de filosofiska intertexter som Jansson använder sig av. Redan i inledningen till sin bok kommenterar Dymel-Trzebiatowska att hon är öppen för andra forskares invändningar mot hennes filosofiska vandringar. Tilltaget att visa på hur hypotexterna bidrar till muminböckernas komplexitet och till deras multipla tilltal visar sig ändå vara lyckat.

Kapitlet om vitalitet och frihet utgår från den franska filosofen Henri Bergsons syn på rationell och intuitiv intelligens, vilket diskuteras genom en analys av muminmamman. Kapitlet om skönhet, konst och konstnärer ringar in de konstdiskussioner som återkommer i muminböckerna exemplifierat genom händelseutvecklingen kring den vackra galjonsfigur som flyter i land i *Trollkarlens hatt* (1949) samt hur figurerna förhåller sig till denna. Kapitlet om rättvisa utgår från den finländska filosofen Edvard Westermarcks moralfilosofi och tankar om etisk relativitet och här diskuteras rättegången om den röda rubin som Tofslan och Vifslan tagit av Mårran i samma bok. I kapitlet om livet som dröm lyfts den antika grekiska filosofen Parmenides och frågor kring varat på ett underhållande sätt och visar bland annat hur Hemulens dikt är en parafras på spanske Pedro Calderon de la Barcas "Livet är en dröm" (1635). Den som går till muminböckerna – och till Dymel-Trzebiatowskas studie – med filosofiska anspråk blir alltså rikligt belönad.

Dymel-Trzebiatowska skriver med lätt hand, belysande, piggt och tankeväckande. Boken bjuder på returer till aspekter av muminböckerna som får en ny och samlande belysning. Ibland saknas referenser till tidigare Jansson-forskning som exempelvis då dans diskuteras och Sirke Happonen som forskat i dalens dans och rörelsemönster inte refereras till. Just för att Jansson-forskningen redan är så omfattande kringhäftas denna bok oundvikligen av frågor som varför detta och varför på detta sätt? Exempelvis kapitlet om osynlighet verkar slå in öppna dörrar och upprepa tradiga psykologiska resonemang. Det blir för konventionellt och oklart är om något nytt sägs. Gång på gång blir nordiska studier av Jansson förbigångna, exempelvis saknas Janina Orlovs studie om muminpappans svans. I kapitlet som avslutar de filosofiska vandringarna, "A Farewell", ger Dymel-Trzebiatowskas sin syntes utgående från litteraturvetaren Norman Hollands *The Dynamics of Readerly Response* (1989), ett verk som ger en psykodynamisk förståelse av själva läsprocessen, och som här tillämpas på den avslutande muminboken *Sent i november* (1970), där skiljelinjen mellan fantasi och realiteter visas vara påtagligt uttunnad.

Den andra delen, "Translatological Wanderings", om översättningarna till polska, är både bred och avgränsad. Urvalet nedslag har gjorts på grundval av aspekter som blottlägger Janssons poetik. Inledningsvis analyseras antroponymer och Dymel-Trzebiatowska visar hur namn bytts ut, fått polskklingande substitut och på andra sätt överförts till målspråket, som då Gafsan blivit Gapsa. Hon visar även att Janssons spel med gemener och versaler för att markera individ och art ibland har fallit bort i den polska översättningen. På sidan 109 presenteras Boel Westin, vars forskning närvarat studien igenom, på nytt, vilket ger intrycket av att delen om översättning är tänkt att fungera separat. De två avdelningarna riskerar att te sig som två böcker i en, samtidigt som inriktningen på tilltal knyter ihop dem.

Diskussionen om hur namn översatts är perspektivrik. Exempelvis översatts Snorkfröken till Panna Migotka, vilket betyder Fröken Glitter, något som förstärker en flickig läsning av henne. Ibland har misstag uppstått i översättningar, som då bisamrätta felöversatts till myskhjort, en lapsus som inte reviderats i nyutgåvor under femtio år. Dymel-Trzebiatowska tar konkret ställning för att saken ska rättas till.

I kapitlet om att översätta humor, betitlat "Un-Hemulenish Choices" understryker Dymel-Trzebiatowska svårigheten att översätta humor som bärs upp av multipelt tilltal. Hon utgår från konsensus i forskningen om att mumimböckerna genomsyras av både verbalhumor och situationskomik samt att verken innehåller humor med enkelt tilltal och med dubbelt tilltal, vardera enligt henne specifikt riktat till barn eller vuxna. Verbalhumorn kallar Yvonne Bertills (numera Nummela) *moominisms* eller muminismer och det är särskilt dessa Dymel-Trzebiatowska granskar. Hon tar upp *Muminpappans memoarer* (1968) som ett exempel på humor riktad till erfarna läsare och granskar den polska översättningen i ljuset av detta. Analysen är detaljerad och visar på en källtrogen översättning om än också att vissa utslätningar skett som då uttrycket "i alla ohemula hemulers namn" översatts till "Na litosc boska!" (For God's sake!). Även ordet "förmårrat", en härledning av figuren Mårran, förlorar sin kraft då det inte etableras som muminesk vokabulär utan översatts med olika ord. Det sista avsnittet tar avstamp i Maria Nikolajevas studier om maten i mumindalen och berör översättning av mat. Dymel-Trzebiatowska diskuterar exempelvis Janssons kaffedrickande barnfigurer, som översättningen inte har tvättat bort trots att motsvarande översättningar till polska vanligtvis

raderat sådana vuxenbeteenden hos barn, eftersom dessa ansetts för normbrytande för målpubliken.

Den fråga studien främst ställer är vilka konsekvenser valet av multipelt tilltal får i Janssons muminböcker. Genom att ta läsaren på ett överblickande strövtåg bland filosofiska hypotexter, och dessutom kombinera dessa med en textnära diskussion om vad översättningar gör, ger studien ett fylligt svar på frågan. Studien utmynnar i antagandet att närvaron av en skuggtext bestående av Janssons läsefrukter och erfarenheter förmodligen undgår många läsare, även vuxna. För att upptäcka denna dimension i muminböckerna menar Dymel-Trzebiatowska att insikter i Janssons biografi och i filosofi är nödvändiga. Hon poängterar att de polska översättningarna i hög utsträckning bevarat allusioner och referenser till denna kontext. Antroponymer, som är världsskapande och därför viktiga, har genomgående översatts till polska så att de bevarat det dubbla tilltal de bär på i originalet, och bara undantagsvis anpassats för en lokal barnpublik. Genom att betrakta översättningarna ur perspektivet dubbelt tilltal visar studien att de polska översättningarna ibland förenklat och förklarat väl frikostigt, men även att de bevarat det komplexa tilltalet. Hur multipelt tilltal överlag verkar i barnlitteratur och hur översättningar tar hänsyn till berättargreppet är en fråga för framtida forskning att fördjupa sig i.

*Mia Österlund
Professor i litteraturvetenskap
Åbo Akademi*